

KÖPECZI BÉLA

Casimir Freschot, az antikvitás és Magyarország

Olyan szerzőről szólok, aki a XVII. század végén és a XVIII. század elején olasz, francia és latin írásokkal széles visszhangot váltott ki a korabeli közvéleményben. Casimir Freschot 1640-ben Franciaországban született, 1663-ban Besançonban bencés szerzetes lett. Innen Rómába, majd Bolognába ment. 1689-ben Monte Cassinóban felszentelték. 1700-ban Franciaországba távozott és itt is halt meg 1720-ban.¹

Érdeklődése egyszerre fordult a földrajz és a történelem felé. Első munkáját 1671-ben jelentette meg, amikor lefordította franciára T. Tomassi Cesare Borgiáról szóló könyvét. Ezután foglalkozik Dalmácia történetével, Velencével és annak nemességével, Rómával és ostromával, Savojával és a fejedelem intrikáival, Firenzével, Genovával, Bajorországgal, Csehországgal, a bécsi udvarral, Magyarországgal, a francia kálvinizmussal, Angliával és a katolicizmus fennmaradásával, Utrechttel és az ottani béketárgyalásokkal, amelyeknek iratanyagát kiadja és 1450-től 1718-ig Európa-történettel. Írásait Bolognában, Velencében, Milánóban, Nápolyban, Kölnben és Utrechtben jelenteti meg.² A címek felsorolása is bizonyítja, hogy munkássága Európa nyugati és középső részét foglalja magába és rendkívül széles dokumentációra támaszkodik.

Mi köti tevékenységét az antikvitáshoz? Mint az antikvitás szerzői, ő maga is leírja az egyes országok vagy városok földrajzi környezetét. Amikor a múltat idézi, az annales műfajában ismerteti annak történetét. Az *Idea generale del Regno d'Ungheria*-ban a dedikáció Pliniust idézve mondja: „Historia quomodo descripta delectat.” Ez persze általános fogalmazás, mert nem tesz különbséget az annales és a historia között, mint az antik szerzők. A múltat illetően felhasználja a történeti forrásokat és a historiában újságokat és jelentéseket. Amikor a bécsi udvart írja le, kifogásolja, hogy a Habsburgok nem adnak ki újságot és nem foglalkoznak propagandával. A *Mémoires sur la Cour de Vienne* című 1705-ben megjelent munkájában ezt írja:

¹ *Dictionnaire de biographie française*. N. PRÉVOST és mások szerk. Paris, 1979, 14. köt. 930–931.

² Munkáit leírja a *Historia rei litterariae Ordinis Benedicti*. Szerk. M. ZIEGENBAUER. 4. köt. 1754, a 246-tól különböző számokon, a *National Catalogue of the National Library*. London, 1972. 185 köt. 5–7., *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*. Paris, 1913. 55. köt. 217–219.

„Mindenesetre a fejedelmek a közönségnek az igazságról bizonyosságot és a köz számára levezetést kell, hogy adjanak, és e bizonyosság arról inkább jellemző, mert hiszen önmagukat igazolják és saját hasznukról szólnak.”³

Az antikvitáshoz kapcsolja a szerzőt a stílus gondossága, amely már nem latin, hanem barokkos olasz vagy francia.

Bennünket elsősorban a Magyarországgal foglalkozó könyvei érdekelnek, amelyek szorosan kapcsolódnak a XVII. század végének török elleni háborúhoz. Az első könyvet 1683 végén jelenteti meg Velencében és egy évvel később Bolognában. A címe: *Idea generale del Regno d'Ungheria*. A második kiadást Natale Coregucci Francesco Bendini Monténak ajánlja és itt említi az általunk már idézett Plinius-mondást. (1684. szeptember 8-án.) Az előszóban a szerző informálni akar: azt mutatja be, ami történt és nem azt, amit elképzelnek. Bécs ostromát írja le, amelyről számtalan megemlékezés szolt Itáliában és külföldön. Dicséri az isteni kegyelmet és a keresztények ellenállását és győzelmét. A bevezető után egy képet közöl, ahol két keresztény harcos összeölelkezik.

A munka a múltat illetően az annales műfajt alkalmazva fő forrása a latin nyelvű *Florus hungaricus*, amely 1663-ban és 1664-ben jelent meg Amsterdamban és Londonban. Ennek alapján mondja el, hogy a magyarok a szkíták, illetőleg a hunok rokonai, tehát „egy olyan vad és torzult nemzeté, amely a kapcsolatokat az emberiségtől eltérő jellemvonásokkal folytatta és alig tudta kifejezni magát.”⁴ A hunok Balambér vezetésével Valens császár idején szarvast üldözve jelentek meg a Fekete-tenger partján, majd a gótokat elűzve a Duna mentén telepedtek meg. Megemlékezik Attiláról és a catalaunumi csatáról, Itália előzönléséről. A magyaroknál leírja kalandozásait. Röviden elmondja az ország földrajzi helyzetét, dicséri földjét, folyóit, halait, gabonáját és borát s megállapítja: „è un paese favorito del cielo”.

Ezek után felsorolja a királyokat és a hozzájuk fűződő eseményeket. István királlyal kezdi, aki felvette a kereszténységet, kialakította az államot és az egyházat. Magyarországnak megszerezte Európa tiszteletét.⁵ Ismerteti a trónviszályokat és a különböző csatákat. I. Lászlóval kapcsolatban megemlíti, hogy uralkodása alatt történt István szentté avatása. II. András helyett Imrét említi és nem szól az Aranybulláról. Nagy Lajosról azt mondja, hogy igazságos király volt. Szól Mária királyné bebörtönzéséről, Zsigmond megválasztásáról s vele kapcsolatban említi a nikápolyi csatát, amelyet szerinte a franciák miatt veszítették el. Dicséri Hunyadi Jánost és török hadjáratait. Mátyásról azt állítja, hogy élete végén felesége biztatására „elpuhult”.⁶ II. Lajosnál megemlíti a mohácsi csatát,

³ En tout cas les princes doivent au public un témoignage et une déduction publique de la vérité et ce témoignage doit être d'autant plus éclatant qu'ils se justifient eux-mêmes et parlent pour leur profit. 206.

⁴ Nazione così selvaggia e diforme, il cui commercio si nudriva con maniere tote prive di caratteri dell'umanità, che appena potevano esprimerci. 2. (A bolognai kiadást idézem.)

⁵ Prese al nome Ungheria la stima e'l concetto nell'Europa. 7.

⁶ Vienne Matthias da Scrittori rimpovertato di qualche molitie sul fine degli anni. 25.

halálát és a kettős királyválasztást. Szerinte Zápolyát a protestánsok jelölték, Ferdinándot pedig „az igaz hitet védelmező nemesek”. Az első a törökhöz fordult segítségért, azok pedig megindultak Bécs ellen. Mint bencést, különösen érdeklő Martinuzzi György sorsa. Szolimán elfoglalja Budát s ebben a helyzetben Martinuzzi György egyeztetni akar a császárral, s itt említi Nadányi munkáját. Így emlékezik meg róla: „Elég azt mondani, hogy az ég és a föld könnyes hangon írták György védelmét, akinek a haláláért Ferdinándot sújtotta az egyház ítélete.”⁷ Ezek után kiemeli a török elleni császári hadjáratokat és megemlíti Zrínyi Miklós szigeti ellenállását. (Itt is említi a *Florust*.)

Vallás nélküli embernek tartja János erdélyi vajdát, aki szerinte meg akarta öletni Miksa császárt. Részletesen szól a 15 éves háborúról, de előbb megemlíti Báthory István erdélyi vajdát és lengyel királyt. Kezdetben dicséri Báthory Zsigmondot, de később elítéli lemondásait. Mihály vajda három fejedelemséget uralt és Bécsbe ment, de nem emlékezik meg haláláról. Bocskait úgy állítja be, mint aki védte a protestantizmust, és szól a bécsi békéről. Bethlent „Gábornak” hívja és megemlékezik a nikolsburgi, és I. Rákóczi Györggyel kapcsolatban a linzi békéről. II. Rákóczi György lengyel hadjáratát nem említi s zavarosan írja le a korabeli erdélyi viszonyokat.

Legrészletesebben Lipót uralkodásával foglalkozik s az első részben Gualdo Priorato *Historia di Leopoldo Cesare* (1670) és *Continuatione*-jére (1676) támaszkodik. Fő tétele: a vallásos császárral szemben jelentkeznek a jórészt protestáns magyarok, akik összefognak a törökkel Bécs ellen. A századközepi török hadjáratokban az olasz Montecuccolit emeli ki, s a szentgotthárdi csatában éppen csak megemlékezik a franciákról. Zrínyi Miklós nem fogadja el erődtényének lerombolását, követeli a magyar hadak felállítását és kapcsolatban áll külföldi hatalmakkal.⁸ Halálát vadászbalesetnek tulajdonítja. A vasvári békét a Hollandia ellen készülő francia háborúnak, és a magyarok „durezza”-jával magyarázza, akik nem voltak hajlandók ellenállni a töröknek. A Wesselényi-összeesküvés résztvevői le akarták tartóztatni a császárt, a törökhöz és a franciákhoz fordultak segítségért. Zrínyi Péter lánya a katolikus vallásra áttért I. Rákóczi Ferencnek lett a felesége és felkelt a császáriak ellen. A murányi várban megtalálták az összeesküvés bizonyítékait, a vezetőket letartóztatták, kivégezték, kivéve Rákóczi Ferencet, akinek anyja közbelépett érdekében. A császár elrendelte a gubernium bevezetését és megkezdődött a protestánsok üldözése. Utóbbiról ezt írja:

„Miután a Felsőleges Háznak a katolikus vallás iránti buzgalma és minden cselekedetének elsőrendű motorja volt a császár, fő célja, hogy helyreállítsa mindenütt, ahol a háborúk szabadossága és a sok eretnek pökhendisége, akiket fegyverrel kézben tartáltak, elnyomva azokat, a Nagymester és a Lovagok a legszigorúbb végrehajtói lettek a császár szándékának, miután a kálvinista és lutheránus prédikátorok nem

⁷ Basta dire ch'il cielo e la terra scrissero con note lagrimevoli le difese di Giorgio, per la morte del quale fu Ferdinando fulminato dalle censure della Chiesa. 43–44.

⁸ Uo. 120–121.

voltak hajlandók lemondani az új nézetek lázadó szellemű prédikálásáról, elküldettek a nápolyi gályákra, hogy megtanulják az béklyók között a szerénységet és az engedelmességet.”⁹

A magyarok tehát felkeltek és kérték Erdély és a török segítségét. Thököly állt az élükre, akiről azt mondja, hogy kálvinista. A császár engedélyével feleségül vette Rákóczi özvegyét, Zrínyi Ilonát. 1681-ben összehívják Sopronban az országgyűlést, ahol nádort választanak, s az udvar engedményt tett a nemeseknek és a protestánsoknak. Thököly mindezt nem fogadta el, a Porta Magyarország királyának akarta kinevezni, de ő megelégedett a felvidéki fejedelemséggel. Thököly sikerei arra indították a Portát, hogy Bécs ellen induljon. Arról nem szól, hogy Thököly Eszéken találkozott volna a nagyvezírrrel. A császár a török ellen a pápához és az európai hatalmakhoz fordult segítségért, a szerző egy szót sem szólt Franciaországról.

Bécs ostromát P. de Valckeren *Vienna a Turci obsessa* (a 228. oldalon említeti) című könyve alapján naplószerűen írja le. Hogy stílusát jellemezzük, idézzünk egy részt:

„Ebből az együttérző és szolgálatkész buzgalomból, amely mindenkinek a szívében megnyilvánult, jelentkezett a város bevehetetlen megőrzésének csodás gyümölcse, hiszen elvesztése magával hozta volna Európa legszebb részének pusztulását. De az Isten jól ismert hatalmának játékaival négy homokszem felállításával megzavarta a hullámos tengert s gátat szabott a támadásnak, s kevés csapat ellenállásával, erőteljes ösztönzésektől hajtva, visszaverte természetük szentelenségét és az ottomán düh özönét, egy majdnem 30 000 főből álló hadsereg büszkeségét és gigantikus erőfeszítéseit, amelyek dühös ambícióval arra igyekeztek, hogy lenyeljék a Keresztény Birodalom maradványait, csatákra és hódításokra futottak anélkül, hogy figyelembe vették volna a szembenálló erők legkisebb gyanúját és erőfeszítéseit.”¹⁰

A szerző hasonló stílárís megnyilvánulásai másutt is megtalálhatók, jelezve a kor olasz történetírásának irányait.

⁹ Come il zelo dell'Augustissima Casa verso la Religione Cattolica e il primo motore di tutte le sue deliberazioni, la cura principale dell'Imperatore fu di rilevarla in tutt'i luoghi ove la licenza delle guerre e la petulanza di molti Heretici, che si hanno trovate l'armi nelle mani, l'haveva oppresse, il Gran Maestro e il Cavallieri erano stati rigidissimi esecutori dell'intentione di Cesare, molti predicanti Calvinisti et Luterani non havendo voluto moderare il loro sedizioso ardore di predicar le nuove opinioni, erano stati mandati su le galere di Napoli ad imparare fra i ceppi la modestia e l' obbedienza. 115–156.

¹⁰ Da questo concorde e servoroso zelo, che brilava nel core d'on'uno, naque il frutto saporito dell'invita conservatione d'una Città, la ruina della quale traheva seco la desolatione della piu bella parte dell'Europa. Ma Iddio per scherzo della sua non mai assai conosciuta potenza si grande giuco di confondere il furor del piu tempestoso mare con l'opposizione sola di quattro granelli di sabbia, con i quali come freno l'imbriglia, tutto che agitati da il piu efficaci stimoli della sua natura protervia, ha voluto anco in questo diluvio del furore Ottomano, reprivere con la resistenza di poche truppe l'orgoglio e li sforzi giganteschi di un Esercito di quasi trecento mila combattenti, che rapiti dalle furiosa ambitione d'inghiottir le reliquie del Christiano Impero, correvano alle stragi e alle conquiste senza un minimo sospetto di forze ballanti à contraltare i loro disegni. 202–203.

Ezek után elmondja, hogy a török táborban a román fejedelemségek vezetői figyelmeztették a bécsieket a csapatok mozdulatairól. Apafy csapatai is jelen voltak, Thököly azonban csak egyszer látogatta meg a nagyvezírt. A török leve-rése után a szerző leírja az ünnepeket és közli Sobieski lengyel király leve-leit a pápához és Velencéhez. Thököly a lengyel király útján szeretne kiegyezni Béccsel, de követeléseit nem fogadják el. A könyv október 28-án Esztergom bevételével fejeződik be.

A *Bibliothèque universelle*-ben a protestáns Jean Leclerc megjegyzi:

„Befejezhetette volna azzal a reflexióval, amely az embernek rögtön eszébe jut, amint e Történetet elolvassa: abból a szándékból, hogy Magyarországon despotikus uralmat erőltessenek a testekre és a lelkekre, olyan háború született, amely az Ausztriai Házat kétujjnyira közelítette romlásához. De ez a Történet csak azzal a szenvedéllyel van tele, amelyet a latinok két szóval fejeztek ki: *Vae victis*.”¹¹

Leclercnek tökéletesen igaza van, Freschot dicséri a császár despotikus uralmát és a protestáns-üldözést.

Buda bevétele arra indítja, hogy munkáját kibővítse és más címet adjon: *Ristretto della historia d'Ungheria: ... sino alla triomfante presa di Buda*, amely 1686-ban Bolognában, 1687-ben Nápolyban és Milánóban is megjelent. Az 1688-as milánói kiadásához csatolnak egy más szerzőtől származó összefoglalót az 1686-os és 1687-es eseményekről.¹²

A bevezető rövidebb, mint az, amely az *Ideában* megjelent és a keresztények közös harcát dicsőíti. Folytatásként elmondja, hogy Thököly köveit Sobieski letartóztatta, viszont Lotharingiai Károly kihirdette a magyaroknak adott amnesztiát. A pápa védnöksége alatt létrejött a Szent Liga, amelyben a császár, Velence és Lengyelország működik együtt. Vác megadása után sor kerül Buda 1684-es ostromára, amely bukással végződik. Schultz császári tábornok legyőzi Thökölyt, elfogja iratait, a várak is átállnak. Thököly hívei elpártolnak és a szerzőt „feloniával” vádolja (395.). A császári csapatokban a francia hercegek is megjelentek és ezt erőteljesen hangsúlyozza. Zrínyi Ilona Munkácson ellenáll. Thökölyt a váradi pasa letartóztatja, de hamarosan szabadon engedik. Részletesen szól Buda 1686-os ostromáról és elfoglalásáról. Megemlékezik Apafi Mihály átállásáról, akinek dicsérte semlegességét Bécs ostromának idején, s aki kiegyezett a császárral, megőrizve fejedelemségét és megszabadulva a török uralomtól.

Zrínyi Ilona ellenállása arra indítja, hogy szóljon róla:

¹¹ Il avait pu, s'il eût voulu, finir par cette réflexion, qui se présenta d'abord à l'esprit en lisant cette Histoire: c'est que du dessein que l'on avait fait d'établir en Hongrie un empire despotique sur les corps et sur les âmes, il est né une guerre qui a mis la Maison d'Autriche a deux doigts de sa ruine. Mais cette Histoire n'est pleine que de cette passion que les Latins exprimaient par ces deux mots: *Vae victis*. *Bibliothèque universelle*, XI. 94–95.

¹² A Buda bevételéről szóló részt Gyurits Antal fordításában magyarul is megjelentette: *Buda-vár visszafoglalása, 1686*. Szatmár, 1886.

„November vége felé a rebellió a munkácsi várba szorult, ahol Teleky boldogtalan felesége attól a hiú reménytől eltelve, hogy férjének sorsa jobbra fordul, kész volt ellenállni a császári tábornokok felhívásainak, s hogy a romlástól megmeneküljön, amely fenyegette őt, s fogadja el azt a megbocsájtást és amnesztiát, amelyet a császári kegyelem még felajánlott. Ezzel szemben megátalkodott szembenállással fülét befogta és ilyen módon rebellisnek deklaráltott és a császári hadak célpontja lesz az első hadjáratban. Kétségtelen, hogy ennek a hölgynek az ellenállása a mi századunkban a kegyetlenül elítélt bűnézetnek és a büntetés félelmének kiváló példája, mert bár a nő nem általában kivonatik a közbüntetés terhe alól, mégis semmi sem igazolhatja a császári ígéretek kétértelműségét, hiszen nem hitt a kegyelemben, amelyet felajánlottak neki és bizonytalan elkeseredésének hiú reményében vakon hitt a reménytelen kegyelemben, s önmaga kegyelmével nem törődve, makacs erőfeszítéseivel tönkre teszi önmagát.”¹³

Freschot elítéli tehát Zrínyi Ilona ellenállását, bár Nyugat-Európában mindehnyütt ünnepelték. Thököly felesége 1687-ben feladja a várat és császári kísérettel gyermekeivel együtt Bécsbe megy.

Thökölyt váradi szabadulása után újból bemutatja:

„Valójában szabadságát ünnepelve Tekely Váradon egyik udvarmesterét 40 fővel arra készítette, hogy tegye közzé visszaállításának híret és önmaga négyezer töröktől kísérve előrehaladt leveleket és kiáltványokat juttatott el a megyéknek és az első időben mellette állt személyeknek, hogy térjenek vissza zászlai alá: de kimérikus volt öröme és reménye, melyeket elképzelt, mert egyetlen jelentős személy sem tért vissza pártjához, ellenkezőleg megújították hűségükről tett nyilatkozataikat és erőteljesen követelték, hogy szabadítsák meg őtőlük azt, aki előbb a rebellióra kényszerítette őket.”¹⁴

¹³ Si vide avanti il fine di Novembre la Ribellione confinata nel solo Castello di Mungatz, ove l'infelice Moglie del Tekely, sostenuta dalla vana speranza di vedere risorgere la fortuna del Marito, osò resistere a gl'inviti che fecero fare i Generali Cesarei di salvare dalle ruine, che gl'erano evidenti, l'avanza della grazia e del perdono, che gli offeriva ancora la clemenza dell'Imperatore, onde havendovi con ostinata diffidenza chiuso l'orrechie fu con espresso proclama dichiarata ribelle e destinata scopo dello sdegno e dell'Armi Imperiali alla prima campagna. Sara senza dubbio la resistenza di questa Donna un rimarco esempio al Secolo nostro del'empieza flagellata dalla coscienza della colpa e'l timor del supplicio; poichè oltre i riguardi del suo sesso vien per ordinario sottrato al publico castigo, non havendo imaginable motivo di sospettare doppezza nelle promesse Imperiali, non osa ancora fidare se stessa alla clemenza, che se gl'appresenta, ed eleggendo i vannegiati soccorsi dell'impotente sua disperazione, cieca precipita all'ostinato partito di forzare la pietà a non haver pietà di sè stessa quando rovinera sotto i suoi pervicaci sforzi. 433.

¹⁴ In fatti tutto fastoso Tekely della ricuperata libertà, fece precedere a Varadino un suo Maggiordomo con un seguito di quaranta persone per pubblicare la sua restituzione, egli in tanto, scortato da quattromila Turchi, avanzandosi e facendo spargere Lettere e Libelli par li Comitati e alli parziali della sua prima fortuna per richiamarli sotto le sue Insegne: ma fu chimera la gioia e la speranza, che aveva concepite, perche non solo niun Soggetto di considerazione ritorno al suo partito, anzi tutti li piu qualificati rinovarono li protesti della loro fede e dimandarono con istanza d'essere condotti a debellare quello, che li haveva altre volte tenuto impegnati nella ribellione. 437.

Az 1705-ben megjelent *Mémoires de la Cour de Vienne*-ben a bécsi pletykák mellett megemlékezik a Rákóczi-szabadságharcról is, amelyet elítél. „Van-e olyan mérsékelt kormányzat – írja – amellyel szemben a népeknek ne volna okuk panaszkodni.”¹⁵ Itt jegyzi meg, hogy helyesli a jezsuiták kiűzését, akiknek jelenléte támasztja a rebelliót. E megjegyzés miatt felvetődik a kérdés, hogy vajon Freschot volt-e e könyv szerzője? A. A. Barbier mindenesetre neki tulajdonítja.¹⁶

Talán utolsó munkája a latinul megjelent és 1715-ben Nürnbergben kiadott *Rerum per Europam gestarum*, amely 1645-től 1715-ig mondja el a kontinens történetét. Idézi a Rákóczi-szabadságharc eseményeit a szatmári békekötésig, a fejedelem Lengyelországba meneteléig. A szabadságharcot továbbra is a császáriak szemszögéből ítéli meg.¹⁷

Freschot Magyarországról szóló könyvei császárpártiak és katolikus szemléletet tükröznek. A múltat források alapján írja meg, a jelent a korabeli újságok és jelentések alapján, s mindezt a barokk olasz és francia stílus jegyében.

BÉLA KÖPECZI

Casimir Freschot, die Antiquität und Ungarn

Die Studie rezensiert die sich mit Ungarn beschäftigenden Bücher des französischen Geschichtsschreibers Casimir Freschot (1640–1720), der zum benediktiner Orden gehörte. Der Autor bespricht eindringlicher sein 1683 in Venedig unter dem Titel *Idea generale del Regno d'Ungheria* erschienenes Werk. Hier beschreibt Freschot die Belagerung von Wien der Gattung der *Annales* entsprechend, aber bei der Überschau der Geschichte der Ungarn erwähnt er auch die Streifzüge, die ersten ungarischen Könige, die Schlacht von Mohacs und die Kämpfe gegen die Türken. Im allgemeinen schreibt er über die Ungarn nicht mit großer Zuneigung, die Freiheitsbewegungen von Ferenc Rakoczi II. und Imre Thököly werden von ihm verurteilt. Nach der Eroberung von Buda gibt er sein Buch unter einem anderen Titel heraus (*Ristretto della historia d'Ungheria... sino alla trionfante presa di Buda*. Bologna, 1686.). In seiner 1705 erschienenen Arbeit *Memoires de la Cour de Vienne* wie auch in seiner letzten Publikation *Rerum per Europam gestarum* (Nürnberg, 1715.) gedenkt er wiederum der Freiheitskämpfe von Rakoczi. Seine Bücher sind von kaisertreuer Anschauung geprägt; er hat die Vergangenheit auf Grund von Quellen, die Gegenwart anhand von zeitgenössischen Zeitungen und Berichte bearbeitet.

¹⁵ Mais où les peuples n'aient à se plaindre de quelque chose. *Mémoires...* 242–243.

¹⁶ *Dictionnaires de ouvrages anonymes. II.* Paris, 1852. col. 199.

¹⁷ Idézett mű 362–395, 409–410, 415, 421, 427, 428, 437, 441, 457, 461, 473, 481, 492, 495, 499–500.